PHILOSOPHIE EN WERELDBESCHOUWING

HAAR WEZEN EN VERHOUDING

door

Dr T. GOEDEWAAGEN

Privaat-Docent te Utrecht

PHILOSOPHIE
EN WERELDBESCHOUWING
HAAR WEZEN EN VERHOUDING

PHILOSOPHIE EN WERELDBESCHOUWING

HAAR WEZEN EN VERHOUDING

door

Dr T. GOEDEWAAGEN
Privaat-Docent te Utrecht

H. J. PARIS
AMSTERDAM - MCMXXV

OPENBARE LES

BIJ DE OPENING VAN ZIJN
COLLEGES ALS PRIVAAT-
DOCENT IN DE GESCHIE-
DENIS DER PHILOSOPHIE
NA KANT AAN DE RIJKS-
UNIVERSITEIT TE UTRECHT
OP 8 OCTOBER 1925

INHOUD

INLEIDING

Overziet men den huidigen staat van philosophie en wereldbeschouwing, dan is gemakkelijk te constateeren, dat beide in een toestand van ontstellende verwarring verkeeren. Op het terrein der wereldbeschouwing zien wij hoe het oude zich tegen alles, wat zich als nieuw aandient, te weer stelt, zonder meestal oog te hebben voor een mogelijke betrekkelijke waarheid daarin. Daar zien wij anderzijds een heirleger van nieuwe wereldbeschouwingen, godsdienstige, ongodsdienstige, ja anti-godsdienstige aan den horizon verschijnen, om zoowel met haar voorgangers als ook met elkander een strijd op leven en dood aan te binden. Daar zien wij ten slotte een groote kategorie van menschen, die aan het oude den rug toekeeren, zonder in het nieuwe een houvast te hebben en die het nieuwe verwachtend tegemoet zien, zonder het oude in zijn geheel te verwerpen.

Ook in de philosophie bespeuren wij een algeheelen chaos. Het differentieeringsproces is ook hier in vollen gang. Vooral in Duitschland verschijnen ongeveer maandelijks nieuwe systemen, waarin met de tegenstanders wordt afgerekend en wordt het publiek onophoudelijk met nieuwe aanwinsten gelukkig gemaakt. Het hedendaagsche philosophische denken is even vruchtbaar als chaotisch, even levenskrachtig als ordeloos.

Maar ook is er in de verhouding van beide cultuurvormen ten opzichte van elkaar nagenoeg geen vastheid te ontdekken. Eenerzijds koestert men van de philosophie groote verwachtingen. Onder haar leiding, zoo wordt betoogd, zal een nieuwe wereldbeschouwing worden opgebouwd. Zij zal als een evangelie een antwoord geven op 's menschen diepste vraag naar het vanwaar, het waarom en het waarheen. Anderzijds maakt men tusschen beide een scherpe scheiding, vat men philosophie op als een

strenge wetenschap en verwijst de wereldbeschouwing naar het persoonlijke leven.

Het zij mij vergund, aan al deze hypothesen omtrent het wezen van philosophie en wereldbeschouwing en haar verhouding nog een nieuwe hypothese toe te voegen. Ik wil daarom beginnen met een definitie van philosophie.

I – PHILOSOPHIE

Wanneer men een vorm van cultuur wil definieeren, heeft het geen zin, een bepaalde wereld van objecten aan te geven, die zich mag verheugen in de bijzondere belangstelling van dien cultuurvorm. Cultuur is niet een omvormen van een gegeven werkelijkheid, niet een weergeven van een z.g. objectief iets, maar een scheppen van objectiviteit. Deze objectiviteit is haar niet gegeven. Wat haar gegeven is, is wat zij zich zelf geeft, wat zij zich zelf opgeeft, wat zij zichzelf probleem stelt. Het karakteristieke van een of anderen cultuurvorm is niet een z.g. *werkelijkheid,* waarop hij zich richt om haar weer te geven, maar de objectiviteits*gedachte,* waarmee hij zijn probleemgebied formuleert.

Dit geldt ook van den cultuurvorm philosophie. Philosophie definieeren wil zeggen: de haar kenmerkende probleemgedachte formuleeren.

Anticipeerend op het antwoord kan men zeggen, dat de objectiviteitsgedachte der philosophie is: de algemeene principes der cultuur.

Hierin kan men onderscheiden: volstrekt-algemeene en betrekkelijk-algemeene principes. En in verband hiermee kan men in de philosophie onderscheiden: zuivere philosophie en toegepaste philosophie. De objectiviteit, die de eerste zoekt, is: de volstrekt-algemeene principes der cultuur; die, welke de tweede zoekt, is: de betrekkelijk-algemeene grondbeginselen der cultuur.

a. Zuivere Philosophie

Welke functie heeft de zuivere philosophie? De philosophie houdt zich bezig met de cultuur in haar verschillende uitingen. Dit heeft zij met andere wetenschappen gemeen. Ook de psy-

chologie houdt zich met cultuur bezig, voorzoover deze in het menschelijk bewustzijn verschijnt. Evenzoo de historie, die haar verloop in den tijd nagaat. Hoezeer deze wetenschappen door verschillende objectiviteitsgedachten worden geleid, zij stemmen overeen in het gericht-zijn op objecten. Zij zijn gericht op de cultuur als phaenomenon.

De philosophie als zuivere philosophie heeft een gansch andere objectiviteitsgedachte. Voor haar is niet de cultuur als phaenomeen probleem, maar het φαίνεσθαι, niet het object, maar de objectiviteit, het obicere, niet eenig praedicatum, maar het praedicare als onbepaalde wijs.

Iedere vorm van cultuur heeft zijn eigen wijze van objectiveering, die a.h.w. zijn leven, zijn element is. Dit element is het πρότερον πρός ἡμᾶς, het bekende, het eigene van dien cultuurvorm. Terwijl deze nu, al objectiveerende, in en uit zich zelf leeft, zonder zich van dit leven rekenschap te geven, stelt de philosophie, als zuivere philosophie, dit leven probleem. Wat voor een of anderen cultuurvorm het vanzelfsprekende is, is voor haar de zwijgende, nietszeggende onbekende, die zij nog moet zoeken en vinden, d.w.z. die zij moet bepalen.

Hoe moet de philosophie deze onbekende, deze x bepalen? Haar kan geen andere methode ten dienste staan, dan die aller cultuur in het algemeen. Ook de philosophie zal hebben te zoeken naar relatiepunten, die zij voorloopig als vast aanneemt en waarmee zij haar x in relatie brengt. De philosophische methode is, als die aller cultuur, de methode der relativeering. Relativeering is losmaken van „dit gegevene hier" en het in verband brengen met een niet gegeven, maar als geldend aangenomen orde. Relativeeren is coordineeren, plaatsen in een als geldend aangenomen coordinatenstelsel. Zoo heeft de philosophie als zuivere philosophie de coordinatensystemen op te stellen, die het leven der cultuurvormen als zoodanig fundeeren, zonder welk deze niet mogelijk zijn. Cultuur áls cultuur is het probleem der philosophie als zuivere philosophie, haar vraag, de door haar gezochte objectiviteit.

Nemen wij als voorbeeld den cultuurvorm zedelijkheid. Op de zedelijkheid richten zich verschillende wetenschappen, b.v. de psychologie, die het psychisch gebeuren in den willenden

mensch in zijn momenten, in motieven, wilsbesluiten, neigingen, e.d. analyseert. Zoo ook de geschiedenis, die de zedelijke opvattingen bij verschillende volkeren in verschillende cultuurperioden schetst en aangeeft, hoe zij zich uit elkaar en in verband met andere cultuurvormen hebben ontwikkeld. Al deze onderzoekingen van psychologie en historie vooronderstellen echter een antwoord op de vraag, wat zedelijkheid eigenlijk *is*. Dit is de vraag der ethiek als zuivere ethiek. Deze richt zich niet op de zedelijkheid als phaenomenon, maar op haar phaenomenaliteit, niet op de γένεσις, maar op de οὐσία der zedelijkheid, op de formeele gedachte, die zedelijkheid tot zedelijkheid maakt. Als zoodanig stelt Kant b.v. de gedachte der onvoorwaardelijke verplichting, den kategorischen imperatief, die het willen eerst tot zedelijk willen d.i. tot een objectief, gefundeerd willen maakt. Het is de formeele gedachte der onvoorwaardelijke verplichting, die het zedelijk willen karakteriseert en b.v. onderscheidt van het rechtswillen.

Kant zegt uitdrukkelijk, dat deze kategorische imperatief geen criterium, maar „nur eine Formel" is [1].

b. Toegepaste Philosophie

Nu gaapt er tusschen de volstrekt-algemeene, bloot formeele grondbeginselen der cultuur áls cultuur en de, in bepaalde en beperkte relativeeringen zich voortbewegende, cultuur, waarin wij leven, een diepe kloof. De philosophie als zuivere philosophie betreft den vorm, die in een of anderen cultuurvorm in het algemeen voorondersteld is. Ten opzichte van de werkelijke cultuur is deze vorm echter leeg, abstract, niets zeggend.

Zoo is er dan voor de philosophie nog een andere taak weggelegd. Zij heeft als toegepaste philosophie ook de algemeene beginselen van bepaalde cultuur, dus betrekkelijk-algemeene grondbeginselen der cultuur op te stellen. Het probleem der toegepaste philosophie is: de betrekkelijk-algemeene grondprincipes der cultuur.

Bij het bepalen van deze onbekende gaat nu als alle cultuur,

---

[1] Kant. Kr. d. pr. V. Vorrede, p. 9 in de ed. der Philos. Bibl. 6. Aufl. 1915. (p. 8 der Akademieausgabe.)

evenals de zuivere, ook de toegepaste philosophie scheppend te werk. Zij ontleent m.a.w. de door haar gezochte principes niet inductief-generaliseerend aan de veelheid der cultuurphaenomenen. Dan zou, om met Kant's woorden te spreken, het kennen zich naar de dingen richten. Dan ware eigenlijke, autonome, inzichzelf gefundeerde kennis onmogelijk. Neen! De methode der toegepaste philosophie is ook weer die der relativeering. Ook zij heeft haar onbekende, haar x te bepalen door deze in relatie te brengen met een door haar zelf gesteld coordinatensysteem.

Nemen wij weer de zedelijkheid als voorbeeld. Alle zedelijke oordeelen zijn relativeeringen. Zij brengen een of anderen inhoud (een wilsbesluit of een handeling) in verband met het coordinatensysteem van wat behoort te zijn, het „sollen". Zij hebben alle den vorm: „x is goed" of „ij is niet goed"; „x behoort te zijn" of „ij behoort niet te zijn". Steeds weer is „goed" het predikaat, dat het subject fundeert. Al deze predikaten echter vooronderstellen een principe, dat hen verbindt. Dit is allereerst, zooals wij zagen, het volstrekt-algemeene principe der zedelijkheid, de „vorm" van dien cultuurvorm, die probleem der zuivere philosophie is.

De toegepaste philosophie der zedelijkheid zoekt echter naar een bepaalden norm, een algemeenen inhoud, een criterium, dat nooit anders dan betrekkelijk-algemeen kan zijn. Dit mag zij niet ontleenen aan instanties buiten zichzelf, zooals b.v. het Hedonisme doet, dat meent een criterium te hebben gevonden in de psychische gesteldheid van den mensch, in zijn lust of onlust. Een philosophie echter, die haar eigen methodiek kent, geeft niet passief weer, wat men aan zedelijke levenservaring zoo al kan opdoen, maar zoekt een coordinatensystem, waarin zij deze fundeert, zooals in de algebraïsche vergelijking de x bepaald, gefundeerd wordt door middel van constante verhoudingssystemen. Zulk een criterium is volgens Kant de gedachte der menschheid, de idee van het mensch-zijn. „Handle so", zegt hij, „dasz du die Menschheit, sowohl in deiner Person als in der Person eines jeden anderen, jederzeit zugleich als Zweck, niemals blosz als Mittel brauchst" [1]. Dit is geen leege „Formel", zooals

[1] Kant. Grundleg. zur Metaphysik der Sitten, p. 54 in de ed. der Philos. Bibl. 4. Aufl. 1917. (p. 429 der Akademieausgabe.)

de gedachte der verplichting, maar een criterium, een richtsnoer, dat de kloof tusschen het formeele volstrekt-algemeene principe en de bepaalde, werkelijke zedelijke cultuur overbrugt en waaruit zich een systeem van bepaalde plichten laat deduceeren, zooals Kant in zijn Metaphysik der Sitten heeft gedaan [1].

Ik heb steeds weer den nadruk gelegd op de gedachte, dat philosophie niet is: een *weergeven* van een objectieven „Gegenstand", maar: een *scheppen* van objectiviteit. Dit objectiveeren heeft zijn grond in niets dan zich zelf. Wanneer de zuivere ethica de gedachte van kategorische verplichting opstelt als het principe, dat zedelijk willen mogelijk maakt, dan is dat coordinatensysteem waar, omdat het het zedelijk willen mogelijk maakt. Geen argument der psychologie kan de geldigheid van dit principe ontzenuwen door er b.v. op te wijzen, dat geen handeling naar dit ideeele principe kan plaats vinden, dat iedere handeling met natuurlijke complexen samenhangt. Het is mogelijk, dat deze hypothese in haar methode functioneeren kan. De methode der philosophie is echter een andere. Deze betreft niet het werkelijke willen en handelen, maar de grondbeginselen van mogelijk zedelijk willen en handelen. Evenmin kan de religieuze wereld-

---

[1] De hier gemaakte onderscheiding tusschen zuivere en toegepaste philosophie komt grootendeels overeen met die, welke Kant maakt tusschen critiek en metaphysica. Kant stelt b.v. naast elkaar: het transscendentale onderzoek naar den vorm van het natuurkennen (critiek) en de „besondere metaphysische Naturwissenschaft, in der jene transzendentale Prinzipien auf die zwei Gattungen der Gegenstände unserer Sinne (d.i. de „korperliche" en de „denkende Natur") angewandt werden." (Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft, p. 192, deel VII der editie van de Philos. Bibliothek.)

Op ethisch gebied onderscheidt Kant de Kritik der practischen Vernunft van de Metaphysik der Sitten, die de principes der kritiek op de „Anthropologie" toepast. (Metaphysik der Sitten, p. 18 en p. 212 van de ed. der Philos. Bibl. 2. Aufl. 1907; p. 217—8 en p. 376 van de Akademieausgabe.)

Hetzelfde heeft Rud. Stammler voor oogen in zijn rechtsphilosophie, als hij onderscheidt: „reine" en „bedingte Rechtsbegriffe". (Theorie der Rechtswissenschaft 1911 IV_5; Lehrbuch der Rechtsphilosophie 1923, § 115.)

Dat ook in de geschiedenisphilosophie deze onderscheiding is te maken, heb ik in het licht willen stellen in mijn artikel over „De critische wending in de geschiedenisphilosophie." (Tijdschr. v. Wijsb. 1925_{III}.)

beschouwing de geldigheid van het principe der onvoorwaardelijke verplichting staven door haar oordeel, dat God zedelijkheid in dezen zin wil. Vanuit haar methode gezien heeft zij volkomen gelijk. Haar methode is immers juist: het betrekken van alles op de gedachte Gods. Die der philosophie is een andere. Haar principe is niet God, maar de wetten, de principes, die de cultuur mogelijk maken. Terecht rekent Kant dan ook Gods wil tot de heteronome principes der zedelijkheid, d.i. tot die, welke het karakter van het zedelijke miskennen [1].

Kortom: de objectiveeringen, de principes der philosophie hebben haar grond in niets dan zichzelf. Philosophie is een autonome methode der cultuur, over wier geldigheid geen andere cultuurvorm uitspraak kan doen.

[1] Kant. Krit. der p. V., p. 53 in de ed. der Philos. Bibl. 6 Aufl. 1915. (p. 40 der Akademieausgabe.)

II — WERELDBESCHOUWING

Evenals de philosophie is ook deze niet een weergeven eener gegeven werkelijkheid, maar een zoeken en scheppen van objectiviteit door het relativeerend fundeeren van iets, dat zij als nog ongefundeerd, maar dan toch fundeerbaar in het vizier neemt. Ook hier hebben wij dus niet te vragen, op welken sector van de wereld deze cultuurvorm zich richt, maar: wat is de objectiviteitsgedachte, die hem karakteriseert?

Als zoodanig is te stellen de gedachte van den zin der cultuur.

Noch de zuivere, noch de toegepaste philosophie stellen dezen zin der cultuur probleem. Geen van beide stelt de vraag, waarom wij eigenlijk cultuur willen, of deze zin heeft en zoo ja, welken zin zij heeft. Dit is voor de philosophie geen probleem, veeleer juist het vanzelfsprekende, dat bij haar arbeid verondersteld wordt.

Het probleem der wereldbeschouwing is de zin der cultuur. Deze is het, dien zij zich als πρὸ-βλημα „voorwerpt", waarom het haar te doen is. Om nu dit probleem op te lossen gaat ook zij weer den weg aller cultuur, zoekt ook zij een coordinatensysteem, waarin zij het probleem gestelde fundeeren kan, waardoor zij het bepaalt, determineert, fixeert.

Dit voor haar karakteristieke coordinatensysteem is: het einddoel der cultuur.

Beschouwen wij deze gedachte nader.

Men kan ten opzichte van de cultuur tweeërlei standpunt innemen: het theoretische en het practische. Er is een theorie der cultuur, waartoe de wetenschappen en de philosophie als grondwetenschap der cultuur behooren. Maar er is ook een praxis áán, een willen ván cultuur. Voorzoover de mensch cultuur wil, is zij hem een persoonlijke aangelegenheid. Nu is alle willen

van cultuur een bepaald, op bepaalde doeleinden gericht, willen. Als willend wezen beweegt de mensch zich voort van doel tot doel. Ieder doel vereischt middelen; ieder dezer middelen is ook weer een doel, dat middelen vereischt en zoo tot in het oneindige. Het willen is een proces van eindelooze relativeering, waardoor steeds weer opnieuw, in een oneindig proces, de objectiviteit, het „Richtige" wordt voortgebracht.

Deze relativiteit eischt echter de gedachte aan een absolutum op, aan wat Kant noemt „eine unbedingte Totalität des Gegenstandes der reinen practischen Vernunft" [1]. Dit absolutum is de idee van de voleindiging van het willen, van een hoogste goed, waarin de rij van bepaalde en beperkte cultuurgoederen wordt afgerond, van een einddoel, een „Endzweck" aller cultuur, dat aan alle bijzondere „Zwecke" eerst zin geeft. Het einddoel der cultuur is haar limiet, haar grens. De wereldbeschouwing is dus die vorm van cultuur, waarin aan de cultuur een limiet gesteld wordt.

In de limiet denken wij ons eenerzijds de afronding aller objecten, die naar een bepaald principe A gevormd zijn en anderzijds een nieuw principe B. Zoo wordt de cirkel als limiet van den polygoon eenerzijds gedacht als een polygoon met oneindig veel zijden, anderzijds als het principe van een nieuwe figuur. De limiet is dus zoowel de *rechtvaardiging* van alle opjecten, die naar het principe A zijn gevormd, als ook de *opheffing* van A door B.

Zoo ook het als limiet gedachte einddoel der cultuur. Dit is zoowel de diepste, absolute rechtvaardiging der cultuur, als ook haar opheffing. Het heeft als de Romeische God Janus een dubbel aangezicht. Het beteekent den laatsten blik op de cultuur, en den eersten blik in het bovencultuurlijke, het „andere" daarvan. De rechtvaardiging der cultuur is tevens haar polaire opheffing.

Wanneer b.v. Schopenhauer als limiet de ontkenning van den wil ten leven door de kennis, het Niets, het Nirwana stelt, dan wil dat zeggen, dat deze ontkenning het hoogste goed is, dat aan deze onzinnige wereld zin geeft, haar rechtvaardigt, maar

[1] Ibidem p. 139. (Akademieausg. p. 108.)

tevens, dat zij het principe van een nieuwe dimensie is, al is ook dit bovencultuurlijke nooit als het „Ganz Andere", maar slechts als polair transscendent, als „wesentlich relativ" (zooals Schopenhauer zegt) te denken [1].

Wordt in de religieuze wereldbeschouwing als de limiet der cultuur God gesteld, dan wil dit zeggen, dat deze eenerzijds in God haar fundament en vaste burcht heeft en dat anderzijds ten opzichte van God de cultuur is „als een nachtwaak" [2].

God is als limiet èn de rechtvaardiging èn de opheffing der cultuur. God als limiet beteekent èn de nabijheid Gods in de cultuur èn de verheid Gods van de cultuur.

Ik spreek hier van religieuze wereldbeschouwing. Ik vermijd opzettelijk de termen religie of religieus leven. Met deze termen tracht men veelal aan te duiden, dat wij hier te doen hebben met iets, dat geheel buiten de cultuur ligt, absoluut transscendent is.

Hiertegenover wil ik de hypothese stellen, dat, wat men religie noemt, niets anders is dan religieuze wereldbeschouwing en dat in deze (als wereldbeschouwing) dus ook een, de cultuur begrenzend, einddoel wordt gesteld. Wat wij religie noemen is m.i. niet een eenzaam mystiek beleven, buiten de cultuur om, maar religieuze einddoelstelling aan de cultuur en dus met deze zelf onverbrekelijk verbonden, zij het ook deze betrekkelijk transscendeerende. Maar al is de religieuze wereldbeschouwing een species van het algemeene genus wereldbeschouwing, dit wil niet zeggen, dat zij met alle andere zonder meer op één lijn is te stellen. Integendeel! In geen enkele wereldbeschouwing heeft de cultuur kans zoo fundamenteel gerechtvaardigd, gered, en tevens zoo fundamenteel overwonnen te worden als in de religieuze. En van de religieuze wereldbeschouwingen is die m.i. de waarste, de objectiefste, waarin de paradoxale stelling van de verheid Gods, die tevens nabijheid Gods is, het zuiverst wordt gesteld [3].

Het einddoel aller cultuur is dus het coordinatensysteem, waarin de wereldbeschouwing haar onbekende fundeert en fixeert. Door dit fundeeren brengt zij zelf de door haar gezochte objectiviteit,

---

[1] A. Schopenhauer. Die Welt als Wille und Vorstellung IV, § 71.
[2] Psalm 90.
[3] Over de „Nähe Gottes", die de „Ferne Gottes" in zich sluit zie A. Gör-

d.i. den zin der cultuur als de „Endzweckmässigkeit", de einddoelmatigheid der cultuur voort. Zij beoordeelt deze naar haar einddoelmatigheid. Dat zij zin heeft wil zeggen, dat zij in haar einddoel x of ij haar grens d.i. haar fundament en opheffing heeft.

Evenmin als de philosophie is de wereldbeschouwing een weergeven. Even als deze brengt ook zij haar objectiviteit voort; evenals deze erkent zij geen enkele instantie dan zich zelf. Wanneer b.v. de wereldbeschouwing van het positivisme als het hoogste goed stelt: de verdwijning van alle religie, die het menschelijke transscendeert en de vestiging der vereering van „le Grand Être de l'Humanité" op aarde, wanneer deze wereldbeschouwing alle cultuur naar dat einddoel op haar einddoelmatigheid toetst en zoodoende den zin der cultuur voortbrengt, dan is deze objectiveering gevrijwaard tegen alle aanvallen van de zijde der godsdienstgeschiedenis, die er b.v. op zou kunnen wijzen, dat de mensch altijd het goddelijke als het transscendente gesteld heeft. Dat dit altijd zoo is geweest, bewijst niet, dat het ook zoo behoort te zijn, ja kan evenzeer een bewijs zijn voor de stelling, dat de mensch lang het slachtoffer blijft van vastgeroeste verkeerdheden. Evenmin kan eenig oordeel der historische wetenschap de objectiviteit eener wereldbeschouwing bewijzen. Meent men deze wel te kunnen bewijzen, dan begaat men een petitio principii. Haar objectiveeringen zijn autonoom. Alleen het oneindig proces der wereldbschouwing zelf heeft te beslissen over de geldigheid der door haar gestelde coordinatensystemen. Evenals philosophie is ook zij een autonome methode der cultuur.

---

land, Religionsphilosophie als Wissenschaft aus dem Systemgeiste des kritischen Idealismus (1922), in het bijzonder III (p. 98—118).

Dezelfde gedachte geeft ook P. Natorp in Individuum und Gemeinschaft, Jena 1921, p. 13 en vlg.

III — VERHOUDING VAN PHILOSOPHIE EN WERELDBESCHOUWING

Wanneer wij nu verder de verhouding van philosophie en wereldbeschouwing willen vaststellen, dan kunnen wij deze niet uit de feitelijke historie dezer cultuurvormen aflezen, maar moeten haar begripsmatig ontwikkelen, zooals wij ook haar wezen niet aan de historie hebben ontleend, doch a-priori hebben ontwikkeld. Een dergelijke definitie a-priori is echter alleen mogelijk aan de hand ván, „in Hinsicht áuf" die geschiedenis. Systematische kennis van philosophie en wereldbeschouwing begint bij de historie, maar ontspringt daar niet uit. Wanneer ik spreek van philosophie en wereldbeschouwing, bedoel ik niet anders dan het begrip daarvan.

Overzien wij den gang dezer begripsmatige ontwikkeling. Wij moeten uitgaan van de autonomie dezer cultuurvormen, zooals die in het voorgaande is gesteld. Uit de autonomie volgt een antinomie, een Widerspruch tusschen beide. Deze zal vervolgens blijken niet wezenlijk te zijn en zich te laten oplossen, en wel zoo, dat tenslotte de gezochte verhouding van philosophie en wereldbeschouwing een correlatieve verhouding zal blijken te zijn. Autonomie, antinomie, correlatie zijn de drie momenten, die wij moeten ontwikkelen.

De philosophie, zoo zagen wij, is een autonome vorm van cultuur. Zij is αὐτάρκης, zelfgenoegzaam. Dit beteekent ook, dat zij een doel op zich zelf is. Autonomie beteekent autotelie. Indien zij haar waarheid ontleende aan een anderen vorm der cultuur, aan de theologie b.v., dan zou zij wel doel, maar tevens middel tot een ander doel dan zich zelf zijn. Dat philosophie autonoom is, beteekent, dat zij niet bestreefd wordt om de waarheden van andere cultuurvormen te verduidelijken, maar per

se, dat zij dus niet én doel én middel, maar bloot doel, doel op zich zelf, αὐτοτελής is.

Wanneer b.v. een kunstenaar over het wezen der kunst gaat reflecteeren om zijn eigen scheppingsdrang te leiden en te richten, dan kunnen deze subjectieve reflecties van groot belang zijn. Maar van autonome aesthetica is hier geen sprake. Autonomie, autotelie der aesthetica wil zeggen, dat deze er niet is voor den kunstenaar. Evenzoo is de godsdienstphilosophie een doel op zich zelf. Maakt zij de verkondiging eener bepaalde religie of confessie tot principe, dan wordt zij tot middel, tot ancilla voor een ander doel dan zichzelf. Het eenig principe der philosophie is: de waarheid der philosophie zelf.

Evenals de philosophie is ook de wereldbeschouwing autonoom en als zoodanig stelt zij der cultuur een einddoel als grens. Dit einddoel is het absolute doel der cultuur, dat aan alle bepaalde doeleinden zin geeft en in zooverre de onbewogen beweger, κινοῦν οὐ κινούμενον is. De quintessens van de wereldbeschouwing is dus: niets is doel op zich zelf; alles is slechts doel als middel voor het einddoel der cultuur. Alle vormen van cultuur: wetenschap, zedelijk leven, recht, oeconomie, kunst, philosophie, etc. hebben slechts zin, voorzoover zij zich richten en gericht zijn op het einddoel aller cultuur. Nemen wij b.v. de philosophie. In zijn Logik zegt Kant: „Man fragt doch immer am Ende: Wozu dient das Philosophieren?" [1] Deze vraag is alleen te beantwoorden door een wereldbeschouwing, door het stellen van een Endzweck, door een teleologia rationis humanae, zooals Kant zegt, die nagaat „die Beziehung aller Erkenntnis und alles Vernunftgebrauches auf den Endzweck der menschlichen Vernunft" [2]. Voor de philosophie geldt dus: „philosophie is doel op zichzelf." Voor de wereldbeschouwing geldt: „philosophie is bloot middel tot een einddoel." Zoo zien wij, dat zij met elkaar is conflict komen. De zelfstandigheid, de autotelie der philosophie wordt door de wereldbeschouwing bedreigd. De zelfstandigheid dezer faculteiten beteekent „Streit der Facultäten." De autonomie leidt tot antinomie.

---

[1] Kant. Logik, p. 26 (Einleitung III) in de ed. der Phil. Bibl. 3. Auflage 1904.
[2] Ibidem p. 27.

Wanneer wij afgaan op den feitelijken toestand, dan schijnt deze antinomie niet zoo radicaal te zijn; dan zien wij immers deze beide faculteiten der cultuur vreedzaam met elkaar voortleven. Hier ligt voor het gewone denken geen probleem. Het populaire denken voelt zich wel in syncretisme, in halfheden en vaagheden. Alleen het philosophisch denken is dóórdenken, δια-λογίζεσθαι, radicaal denken.

Laten wij de feiten voor wat zij zijn en denken wij de verhouding dezer cultuurvormen dóór, dan komen wij tot het inzicht, dat de zelfstandigheid van philosophie en wereldbeschouwing leidt tot uitsluiting van elkaars zelfstandigheid. Beide hebben een horror vacui, een zucht om alles te omvatten en te vullen, zich alles toe te eigenen en niets naast zich te laten gelden, dan wat zij hebben getoetst en geoordeeld. Beide zoeken hegemonie en zijn dus in zooverre gekeerd tegen elkaars recht. Kortom: principieel gedachte autonomie is principieele antinomie.

Hierbij blijft het denken niet stilstaan. Hoe is deze contradictie op te lossen? Wanneer wordt aangetoond, dat zij berust op een denkbedrog en dus een, zij het ook natuurlijke, voor de hand liggende, schijn is. Hiervoor is vereischt een soortgelijke dialectiek, als die, waarmede Kant de verhouding van het denken der natuur en het denken der zedelijke vrijheid heeft bepaald [1].

Kant toonde aan, dat de antinomie die hier ontstaat niet meer is, dan een „natürliche Illusion". Evenzoo zal nu ook de antinomie van philosophie en wereldbeschouwing een „natürliche Illusion" blijken te zijn.

Denken wij ons de autotelie der philosophie als een feit, dan ontstaat inderdaad een Widerspruch met de wereldbeschouwing, die juist oordeelt: niets is doel op zichzelf. Hier schuilt echter een fout. Het oordeel: „philosophie is doel op zichzelf" geeft geen feit weer, maar is niet anders dan een principe, een postulaat, dat niet zelf kennis geeft, maar deze reguleert, een regulatief principe dus. Philosophie als autonoom, als autotelisch in den door mij bepaalden zin bestaat niet, bestond nooit en zal nooit bestaan. Zij is een idee in platonischen zin, het eeuwig gezochte

[1] Kant. Krit. d. r. Vern., p. 402 en vlg. in de ed. v. d. Philos. Bibl. 10. Aufl. 1913 (Akademieausgabe p. 472 en vlg.)

en het eeuwig onvindbare. Philosophie *is* niet autonoom, maar *behoorde* dit te zijn.

Ook het oordeel der wereldbeschouwing: „philosophie is bloot middel tot een einddoel" geeft geen feit weer, maar is een regulatief principe. De geconcentreerdheid van de cultuur op zulk een „Endzweck", zij het God of de vereering van „le grand Être de l'Humanité" is geen feit, is nooit een feit geweest en zal nooit een feit zijn, ondanks alle voorstellingen, die een naief denken zich daarvan in verleden, heden of toekomst maakt.

Beide oordeelen, „philosophie is doel op zichzelf" en „niets is doel op zichzelf" zijn regulatieve principes. Het eerste wil zeggen, dat, *als* men philosophie wil, men zich tot principe „soll" maken, dat zij doel op zichzelf is, dat men niet zuiver philosopheeren kan, als men haar maakt tot ancilla van welke faculteit dan ook. Het tweede regulatieve principe beteekent: *als* ik wereldbeschouwing consequent wil als grensstelling der cultuur, dat ik deze dan ook in haar geheel daarop concentreeren „soll", de philosophie incluis, dat ik dan ook behoor in te zien, dat de philosophie met al haar betrekkelijke coordinatensystemen a.h.w. pas relief krijgt, als ik haar zie tegen den achtergrond eener wereldbeschouwing, die met haar laatste oordeel het laatste woord heeft over haar en zoo haar jongste gericht is. Stel ik mij op het standpunt der philosophie, dan geldt het eerste oordeel en het tweede niet. Stel ik mij op het standpunt der wereldbeschouwing, dan geldt het tweede en het eerste niet. Vat ik beide oordeelen op als constitutieve, feiten constitueerende principes, dan ontstaat een antinomie. Begrijp ik hen in hun ware beteekenis, als regulatieve principes als standpunten van het wilsdenken, die ingenomen *behooren* te worden, als men philosophie en wereldbeschouwing *wil,* dan verdwijnt deze antinomie. De „Widerspruch" blijkt dan geen feit, maar een positie van het wilsdenken zelf te zijn.

Toch is dit elkaar-niet-uitsluiten, dit elkaar-verdragen niet het laatste woord over haar verhouding. Zij verdragen elkaar niet alleen; zij eischen elkaar op, zij zoeken elkaar, krachtens haar autonomie. De philosophie eischt de wereldbeschouwing op om klaar te worden over haar zin. Zonder de laatste is het ondenkbaar dat de eerste een aangelegenheid van den persoonlijken

wil wordt. Het is het δαιμόνιον, dat den nuchteren Socrates bezielt en zijn ironie spoort [1]).

Maar ook eischt de wereldbeschouwing de philosophie op om rekenschap te krijgen van de methode, die zij gebruikt. De philosophie heeft ten opzichte van de wereldbeschouwing eenzelfde taak, als die, welke zij b.v. als „logica" aan de natuurwetenschappen heeft te vervullen. Zij heeft een antwoord te geven op de vraag: Hoe is wereldbeschouwing mogelijk, wat is haar karakter, wat zijn haar principes, wat zijn haar grenzen? Zij heeft dus richtend op te treden in tweeërlei zin als rechtsprekend en richtinggevend geweten.

Wanneer een wereldbeschouwing optreedt met het noodwendige pathos der uitverkorenheid, dan heeft de philosophie als „logica" der wereldbeschouwing deze voor haar forum te roepen. Niet dat zij uitmaakt of een einddoel, dat deze stelt, het ware is. Dit uit te maken ligt op den weg der wereldbeschouwing zelf. De philosophie heeft deze waarheid niet ter beschikking, maar verwijst naar de idee van het ware einddoel. Zij leert, dat ieder einddoel slechts een stap is in de richting van de idee van het absoluut ware einddoel. Deze idee is nooit present [2]. Zij kan in geen wereldbeschouwing verwerkelijkt worden, maar beteekent de oneindige opgave, om voort te gaan in het zoeken naar het ware einddoel en nooit dogmatisch te meenen, dat dit bereikt is of sceptisch de verzuchting te slaken, „dat ook dit een kwelling des geestes is" (Prediker 1:17) [3].

Zoo blijkt de verhouding van philosophie en wereldbeschouwing

---

[1] Plato (Phaedrus 242 B) laat Socrates spreken over τὸ δαιμόνιον, welks εἰωθὸς σημεῖον hem voortdurend leidt. Cf. ook Apologie 31 D en 40 B; Euthyphron 3 B; Euthydemus 272 E; Respublica 496 C en Theaethetus 151 A.

[2] „Wie kann jemals Erfahrung gegeben werden, die einer Idee angemessen sein sollte? Darin besteht eben das Eigenthümliche der letzteren, dass ihr niemals irgend eine Erfahrung congruiren könne." (Kant. Kr. d. r. V. pag. 532 van de ed. der Philos. Bibl.; pag. 649 der Akademieausgabe).

[3] De *idee van* het absoluut ware einddoel is dus een beroep op den *wil tot* de absoluut ware wereldbeschouwing, op den wil, die als oneindige Eroosdrang het primaat heeft boven alle in beperkte terminologie (μῦθοι, λόγοι) geobjectiveerde wereldbeschouwingen. Zij beteekent het „Primat der practischen Vernunft."

een correlatieve verhouding te zijn van twee momenten, die elkaar opeischen zonder haar zelfstandigheid in te boeten en zich scherp onderscheiden zonder elkaar uit het oog te verliezen.

Dat deze correlatieverhouding, evenmin als het wezen van philosophie en wereldbeschouwing, nooit in de historie aangetroffen kan worden, is, hoop ik, wel duidelijk. Hoe wat men philosophie *noemt* zich in de historie verhoudt tot wat men wereldbeschouwing *noemt*, — dit is een historisch probleem. En dit is van uit het systematisch standpunt, dat ik hier heb willen innemen van geen belang.

Mijn vraag betrof in het algemeen niet de werkelijke philosophie noch de werkelijke wereldbeschouwing noch haar werkelijke verhouding, maar het begrip a-priori van mogelijke philosophie en mogelijke wereldbeschouwing en haar mogelijke verhouding.
